

SZÁNTÓ RICHÁRD

A 881. évi hadjárat kronológiai kérdései

A korai magyar történelem fontos forrásaként említhető a Salzburgi Évkönyv, amelynek egyik szövegvariánsa (*Annales Iuvavenses maximi*) a 881. évi bejegyzésnél tartalmazza a következő hírt: „*A nap elsötétült a harmadik órától a hatodik óráig. Az első csatát az ungarival Wenia-nál, a második a cowarival [kabarokkal] Culmite-nél vívták.*”¹ A jelen munka célja az *Annales Iuvavenses maximi* 881. évi hadjáratra vonatkozó kronológiájának pontosítása.

A 881. évi hadjárat egyetlen forrása, az *Annales Iuvavenses maximi* viszonylag későn, 1921-ben került napvilágra. Az eltelt idő óta nem merült fel más forrás, amely megerősítette, esetleg cáfolta volna az *Annales Iuvavenses maximi* tudósítását. A forrásban jelzett hadjáratral összekapcsolódó napfogyatkozás idejének pontosítása érdekében az alábbi források vonatkozó évköreibek áttekintése adott támpontot: a Fuldai Évkönyvek (*Annales Fuldenses*) harmadik, negyedik és ötödik része (*Annalium Fuldensium pars tertia, pars quarta, pars quinta*),² *Annales Vedastini*,³ Regino krónikája (*Reginonis Chronicon*),⁴ az *Annales Alamannici*⁵ és az *Annales Corbeiensis*.⁶

¹ *Annales ex Annalibus Iuvavensibus antiquis excerpti. Continuatio altera Annalium Iuvavensium maximorum.* Ed.: Bresslau, Harry. In: *Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum XXX.* pars II. Ed. Hofmeister, Adolfus. Lipsiae, 1934. Stuttgart, 1976. 742. (továbbiakban: *Annales Iuvavenses maximi*). Salzburgi Évkönyv. Ford.: Tóth Sándor László. In: *A honfoglalás korának írott forrásai.* Szerk.: Kristó Gyula. Szeged, 1995. 209–210.

² *Annales Fuldenses (Annalium Fuldensium pars tertia, pars quarta, pars quinta).* Ed. Pertz, Georgius Heinricus. In: *Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum.* Scriptorum tomus I. Hannover, 1826. Stuttgart, 1976. 375–415.

³ *Annales Vedastini.* Ed. Georgius Heinricus Pertz. In: *Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum.* Scriptorum tomus I. Hannover, 1826. Stuttgart, 1976. 516–531.

⁴ *Reginonis Chronicon.* Ed. Pertz, Georgius Heinricus. In: *Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum.* Scriptorum tomus I. Hannover, 1826. 537–612.

⁵ *Annales Alamannici (VI. Annalium alamannicorum continuatio Sanganlenses tertia, codices Modotiensis et Veronensi; III. Annales Laubacenses pars tertia).* Ed. Pertz, Georgius Heinricus. In: *Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum.* Scriptorum tomus I. Hannover, 1826. Stuttgart, 1976. 52–56.

A korai magyar történetre vonatkozó szakirodalom áttekintése egyértelműen jelzi, hogy a 881. évi hadjárat adatait hitelesnek fogadták el a korszak kutatói. Deér József a 9. század időrendje kapcsán a kabarokról szóló híradás jelentőségét emelte ki, megállapítva, hogy a kabarok csatlakozása a magyarokhoz 881 előtt történt.⁷

Györffy György 1959-ben megjelent művében írta a 881. évi hadjáratról, hogy a magyarok és kabarok külön harcoltak, mintha két népről lett volna szó.⁸ Györffy 1977-ben kiadott munkájában is felhasználta a 881. évi adatokat,⁹ majd a tízkötetes magyar történet I/1. kötetében megemlítette, hogy a magyarok „881-ben minden valószínűség szerint Szvatopluk morva fejedelem hívására harcoltak Bécsnél a frankok ellen”.¹⁰

Vajay Szabolcs a hadjárat időpontját határozta be a forrásban említett napfogatkozás alapján, amelynek dátuma 881. augusztus 28-ra esett.¹¹

Kristó Gyula 1980-ban megjelent művében arra a következtetésre jutott az *Annales Iuvavenses maximi* alapján, hogy a kabarok nem tartoztak a magyar törzsszövetségbe, hanem a Hétmagyar katonai segédnépeként más arcvonalon harcoltak.¹² Kristó Gyula későbbi műveiben is ezen a véleményen volt, és történetileg hitelesnek fogadta el a 881. évi adatot.¹³

A magyar–morva szövetségben zajló 881. évi hadjáratról lehet olvasni a magyar történeti kronológiában is.¹⁴ Kordé Zoltán és Petrovics István szintén hiteles hírként fogadták el a 881. évi hadjáratról szóló adatokat.¹⁵

Tóth Sándor László 1996-ban közölt tanulmányában számos kérdést fogalmazott meg a 881. évi hadjárattal kapcsolatban, de elfogadta a 881. évi hadjáratról szóló tudósítás hitelét,¹⁶ és hiteles adatnak tartotta a 881. évi hadjáratot későbbi műveiben is.¹⁷

Bóna István monográfiájában említette, hogy az *ungari* és *cowari* sereg 881-ben Szvatopluk „hívására és zsoldjában” *Wenia* és *Culmite* mellett harcolt.¹⁸

⁶ *Annales Corbeiensis*. Ed. Pertz, Georgius Heinricus. In: *Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum*. Scriptorum tomus III. Hannover, 1839. Stuttgart, 1987. 1–18.

⁷ Deér József: A IX. századi magyar történet időrendjéhez. *Századok* 79–80. évf. (1945–1946) 6.

⁸ Györffy György: Tanulmányok a magyar állam eredetéről. A nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az államig. *Kurszán és Kurszán vára*. Bp., 1959. 44.

⁹ Györffy György: Honfoglalás, megletelepedés és kalandozások. In: *Magyar őstörténeti tanulmányok*. Szerk. Bartha Antal–Czeplédy Károly–Róna-Tas András. Bp., 1977. 143–144.

¹⁰ Györffy György: Honfoglalás és megletelepedés. In: *Magyarország története tíz kötetben I/1*. Főszerk. Székely György. Szerk. Bartha Antal. Bp., 1984. 587.

¹¹ Vajay, Szabolcs: *Der Eintritt des ungarischen Stammesbundes in die europäische Geschichte (860–933)*. Mainz, 1968. 15., 23. jegyz.

¹² Kristó Gyula: *Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig*. Bp., 1980. 148–149, 156.

¹³ Kristó Gyula: *Az augsburgi csata*. Bp., 1985. 38.; Kristó Gyula: *Az Árpád-kor háborúi*. Bp., 1986. 8.; Kristó Gyula: *A Kárpát-medence és a magyarság régmúltja (1301-ig)*. Szeged, 1993. 72–73.; Kristó Gyula: *Magyar honfoglalás, honfoglaló magyarok*. Bp., 1996. 85–87., 100.; Kristó Gyula: *Háborúk és hadviselés az Árpád-korban*. Szeged, 2003. (második kiadás) 8., 26–27.

¹⁴ *Magyarország történeti kronológiája I. A kezdetektől 1526-ig*. Főszerk. Benda Kálmán. Szerk. Solymosi László. Szerzők: Fodor István (magyar őstörténet). Bp., 1981. 51., 66.

¹⁵ Kordé Zoltán–Petrovics István: *A magyar kalandozások*. Bp., 1989. 14.

¹⁶ Tóth Sándor László: *A honfoglalás előtti magyar kalandozások*. HK 109. évf. (1996) 4. szám. 9–10.

¹⁷ Tóth Sándor László: *Levediától a Kárpát-medencéig*. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár. Szeged, 1998. 146–148. Tóth Sándor László: *Levediától a Kárpát-medencéig*. Bp., 2011. Második kiadás. 122–123.

Hölbling Tamás a 881. évi hadjáratral kapcsolatban kritikai szempontú kérdéseket fogalmazott meg: elegendő-e az *Annales Iuvavenses maximi* egyetlen forrásként a 881. évi hadjárat hiteles elfogadásához, miközben 907-ig nem említi a magyarokat, illetve karintiai, bajor és más német területre vezetett hadjárataikat? Honnan tudott az *Annales Iuvavenses maximi* írója egy olyan eldugott harcról, amiről más forrás nem tudott? Ha az *ungari* csapat 881-ben Bécsig jutott, miért nem jelentek meg a következő évtizedben a keleti frank határokra?¹⁹

Tóth Sándor László 2016-ban válaszolt Hölbling Tamás néhány kritikai megjegyzésére: hiteles forrásnak tekintette az *Annales Iuvavenses maximit*, annak ellenére, hogy az egyedüli forrásként számolt be a 881. évi hadjáratról, és fenntartotta korábbi álláspontját, amely szerint morva–magyar szövetségben szervezett hadjárat zajlott 881-ben. Tóth Sándor László az *Annales Iuvavenses maximi*ben említett napfogyatkozást Vajay Szabolcs alapján 881. augusztus 28-ra tette, majd ebből kiindulva augusztusra vagy szeptemberre dátumozta a *Wenia* és *Culmite* melletti ütközeteket.²⁰

Szőke Béla Miklós a 881. évi hadjáratról megállapította, hogy a salzburgi krónikás a *cowari* és *ungari* között különbséget tett, tehát meg tudta különböztetni a törzseket.²¹ A magyar államalapításról írott művében Szabados György szintén hiteles forrásként idézte a Salzburgi Évkönyveket.²² Legutóbb Langó Péter és Bíró Gyöngyvér is elfogadta a 881. évi hadjáratról szóló tudósítást.²³

A rövid historiográfiai áttekintést követően a 881. évi hadjárat kronológiájának értékelésében két fő módszer alkalmazható. Az első az *Annales Iuvavenses maximi* 880-as és 890-es éveinek forráskritikai vizsgálata, a második a 878. évtől a 890-es évekig terjedő időszak napfogyatkozásainak áttekintése csillagászati számítások és korabeli források alapján.

Az *Annales Iuvavenses maximi* 880-as és 890-es éveinek forráskritikai vizsgálata

A 881. évi hadjáratral kapcsolatban a legfontosabb kérdés, hogy mennyire tekinthető hitelesnek az *Annales Iuvavenses maximi* 881. évre vonatkozó bejegyzése. Ernst Klebel publikálta először az *Annales Iuvavenses maximi* szövegét, forráskritikai megjegyzésekkel és kommentárokkal.²⁴ Harry Bresslau nevéhez fűződik az *Annales Iuvavenses maximi* újabb

¹⁸ Bóna István: A magyarok és Európa a 9–10. században. Bp., 2000. 13. História Könyvtár, Monográfiák 12.

¹⁹ Hölbling Tamás: A honfoglalás forráskritikája I. A külföldi kútfők. Bp., 2010. 248–251.

²⁰ Tóth Sándor László: A magyar törzsszövetség politikai életrajza. A magyarság a 9–10. században. Második javított kiadás. Szeged, 2016. 119–120.; Vajay, Szabolcs: Der Eintritt i. m. 16. 25. jegyz.

²¹ Szőke Béla Miklós: Pannónia a Karoling-korban. Bp., 2011. Akadémiai doktori értekezés, kézirat 265–266. A fenti véleménnyel megegyező további művekre ld. Szőke Béla Miklós: A Kárpát-medence a Karoling-korban és a magyar honfoglalás. In: Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés. MTA BTK MÓT Kiadványok 1. Szerk. Sudár Balázs–Szentpéteri József–Petkes Zsolt–Lezsák Gabriella–Zsidai Zsuzsanna. Bp., 2014. 37.

²² Szabados György: Magyar államalapítások a IX–XI. században. Szeged, 2011. 139.

²³ Bíró Gyöngyvér és Langó Péter: „Deo odibilis gens Hungarorum” oder „auxilium Domini”. Die Ungarn und die christliche Welt im 10. Jahrhundert. In: Rauben, Plünder, Morden. Szerk. Heinrich-Tamaska, Orsolya. Hamburg, 2013. 277.

²⁴ Klebel, Ernst: Eine neu aufgefundenene Salzburger Geschichtsquelle. *Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde*, 61. szám, (1921). 33–54.

kritikai kiadása²⁵ és egy részletes tanulmány, amely a Salzburgi Évkönyvek történeti és filológiai vizsgálatát tartalmazta.²⁶ A forráskiadások alapja az ausztriai admonti Szent Benedek-rendi kolostor könyvtárában őrzött, 718-as jelzettel ellátott kódex. A katalógus szerint a hatvanhét pergament tartalmazó kötet három művet tartalmaz:

1. Isidorus Hispalensis: *Etymologiarum sive Originum* VII. könyve kivonatát (1r–25v),
2. *Chronica* (ab anno Chr. 725 ad annum 956, (26r–33v),
3. Hugo de Sancto Victore: *Adnotationes elucidatoriae in Pentaeuchum* (34r–67).

A katalógus szerint a kézirat a 12. században keletkezett, és lényegében a (2.) *Chronica* tartalmazza az *Annales Iuvavenses maximi* címen ismertté vált forrást.²⁷

Bresslau az *Annales Iuvavenses maximi* kritikai kiadása során a Salzburgi Évkönyvek (*Annales Iuvavenses*) összes szövegvariánsát felhasználta, az egyes szövegvariánsokat (*Annales Iuvavenses minores*, *Annales Iuvavenses maiores*, *Annales s. Emmerami maiores* és az *Annales Iuvavenses maximi*) egymással párhuzamba állítva közölte. Bresslau az *Annales Iuvavenses maximi* szövegét kronológiailag három részre osztotta:

1. A 725. évtől a 829. évig terjedő rész címe egyszerűen *Annales Iuvavenses maximi*, amely az egész forrás szakirodalomban ismert nevévé vált.
2. A forrás 830. (DCCCXXX.) évi bejegyzéstől 842. (DCCXLII.) évi bejegyzésig tartó része a *Continuatio Annalium Iuvavensium maximorum* nevet kapta.
3. Végül a forrás 844. (DCCCXLIIII.) évi bejegyzéstől a végéig, 956-ig (DCCCCLVI.) terjedő utolsó része a *Continuatio altera Annalium Iuvavensium maximorum* alcím alatt jelent meg.²⁸ Lényegében az utóbbi rész tartalmazza a korai magyar történet számára fontos adatokat. Bresslau a kritikai kiadás végén még Aventinus rövid kivonatait is közölte.

Ernst Klebel és Harry Bresslau szövegkiadása között eltérések mutatkoznak. Ezek és a forrás fotójának vizsgálata révén feltárható a forrás kronológiájának több bizonytalan pontja.

A kéziratban az évek egyesével egymás után sorakoznak folyamatos sorrendben. Az évkönyv írója bizonyos évekhez bejegyzéseket írt, de más éveket üresen hagyott. Klebel a saját szövegkiadásában pontosan feltüntette, hogy egy év bejegyzése után hány üres év következik, vagyis csak az évszám szerepel az évek sorrendjében egyesével, de nem járul hozzá feljegyzés.²⁹ Bresslau a saját forráskiadásában a szöveges feljegyzést nem tartalmazó, lényegében üres éveket a forrás szövegében általában nem jelölte, kivéve a 890. évtől a 899. évig terjedő részt, amely évkör évszámait 891-től – Bresslau szerint – a középkori írnok hibásan írta le. Erről alább részletesen szó esik.

²⁵ *Annales ex Annalibus Iuvavensibus antiquis excerpti*. Ed.: Bresslau, Harry. In: *Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum* XXX. pars II. Lipsiae, 1934. 727–744.

²⁶ Bresslau, Harry: *Die ältere Salzburger Annalistik*. Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-Historische Klasse. Berlin, 1923. Nr. 2. 1–63.

²⁷ Vö. *Annales ex Annalibus Iuvavensibus antiquis excerpti* i. m. 727–731. Mss. Isidorus Hispalensis, *Chronicon*, Hugo de Sancto Victore in: *Mittelalterliche Handschriften in Österreich*, manuscript.at, Admont, Benediktenstift, Cod. 718, http://manuscripta.at/m1/hs_detail.php?ID=26520 (2017.08.13.). *Codex Admontensis 718*, in: Hill Museum End Manuscripts Library, <http://www.vhml.us/research2014/catalog/detail.asp?MSID=10045>, (2017. 08.13.).

²⁸ *Annales ex Annalibus Iuvavensibus antiquis excerpti*. i. m. 739–744.

²⁹ Klebel, Ernst: *Eine neu aufgefundene Salzburger* i. m. 34–38.

Az *Annales Iuvavenses maximi* szövegében a fent említett, 890-től 899-ig terjedő rész előtti szakaszban is számos kronológiai hiba található. A forrás kronológiai pontatlanságai a 880-as évtől 900-ig a következők szerint összegezhetők.

A 880. (DCCCLXXX.) évi feljegyzés számsorában az utolsó X javított, amire Bresslau rámutatott.³⁰ A forráshely publikus fotográfiáján is jól látható a javítás nyoma, amely az eredeti szám tintájának vizes feloldásával, majd utólagos átírással keletkezhetett.³¹

A 880. évi dátumhoz tartozó feljegyzés: „*Karломann' rex obiit X^O kal. Oktob'.*”

880. Karlomann király október Kalendájának 10. napján [szeptember 22.] elhalálozott. A feljegyzés kronológiai bizonytalanságot tartalmaz a dátum vonatkozásában, amelyet Klebel és Bresslau is jelzett, ugyanis más forrásokban Karlomann halálának dátuma március 22-re esik.³²

Ezután következnek a korai magyar történet számára érdekes 881. évi feljegyzés a *cowari* és *ungari* támadásról, amelynek írásképe tisztán olvasható.

A 882. (DCCCXXXII.) év is javítástól mentes, de nem követi feljegyzés az évszámot.

A 883. (DCCCLXXXIII.) év számsorában javítás látható, amely hasonlít a 880. évnél észlelt emendációhoz, de itt a számsor első X írásjele előtt látszik javítás nyoma. Érdemes megjegyezni, hogy ehhez az évhez sem tartozik bejegyzés.

A 884. és 885. évek írásképe javítástól mentes, és ezekhez sem tartozik szöveges rész, az évszámok önmagukban állnak.

A 886. (DCCCLXXXVI.) év írásképeben az L után jól láthatóan négy X írásjel áll, de a második X-et törölni próbálták, így jött létre a DCCCLX[X]XXXVI. számsor, amelyet nem követ szöveges feljegyzés.

A 887. év és a hozzá kapcsolódó írás jól olvasható és javítástól mentes: „*DCCCLXXXVII. Ludovicus rex obiit. Arnolfus rex factus est.*” 887-ben Lajos király meghalt. Arnulf király lett.³³ Az írásképeben hibátlannak látszó sor azonban kronológiai tévedést tartalmaz, ugyanis III. (Ifjabb) Lajos halálának és Arnulf trónra lépésének éveként egyaránt 887 jelenik meg, jöllehet valójában Ifjabb Lajos halála 882-ben volt,³⁴ tehát öt évvel megelőzte Arnulf pontosan jelzett 887. évi trónra lépését. Az évkönyv 880-as évekre vonatkozó részének kronológiai bizonytalanságait jelzi, hogy az író nem tudott Vastag Károly személyéről,

³⁰ *Annales ex Annalibus Ivavensibus Antiquis excerpti, Continuatio altera Annalium Iuvavensium maximorum*, i. m. 742. d. jegyz.

³¹ *Mss. Chronica* (ab anno Chr. 725 ad annum 956) i. m. in: Admont, Benediktinerstift, Cod. 718, Isidorus Hispalensis, *Chronica* (ab anno Chr. 725 ad annum 956), Hugo de Sancto Victore, f. 31. r. Vö. Die ältere Salzburger Annalistik, *Annales Juvavenses maximi*, <https://www.1133.at/document/view/id/1079#1> (2017.08.14.)

³² Klebel, Ernst: Eine neuaufgefundene Salzburger i. m. 37., 40., 111. jegyz. *Annales ex Annalibus Ivavensibus Antiquis excerpti*, edidit H. Bresslau in: *Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum tomi XXX.*, pars II. Lipsia, 1934. 742. 3. jegyz. Weiszhar Attila–Weiszhar Balázs: Német királyok, római császárok. Bp., 1998. 17–18.

³³ *Mss. Chronica* (ab anno Chr. 725 ad annum 956) in: Admont, Benediktinerstift, Cod. 718, Isidorus Hispalensis, *Chronica* (ab anno Chr. 725 ad annum 956), Hugo de Sancto Victore, f. 31. r. Vö. Die ältere Salzburger Annalistik, *Annales Juvavenses maximi*, <https://www.1133.at/document/view/id/1079#1> (2017.08.14.)

³⁴ *Annales ex Annalibus Ivavensibus Antiquis excerpti, Continuatio altera Annalium Iuvavensium maximorum*. 742. 5. jegyz.

és 882–887-ig tartó keleti frank királyságáról, valamint 881–887-ig tartó császárságáról.³⁵ Így magyarázható az, hogy III. (Ifjabb) Lajos uralkodása tévesen 887-ig tartott az annalista szerint.

Ez azt mutatja, hogy az évkönyv szerkesztőjének nem voltak pontos adatai a 880-as évek eseményeiről és uralkodóváltásairól.

A 888. (DCCCLXXXVIII.) és 889. (DCCCLXXXVIII.) év javításoktól mentesen következnek, de bejegyzéseket nem tartalmaz, tehát az évkönyv szerkesztője nem rendelkezett adatokkal erre a két évre vonatkozóan.³⁶

A 890–899. évig terjedő szakaszban hibásan szerepelnek az évszámok, az első hiba a 891. évet jelző számsorban látható a harmadik C-t követő L formájában (DCCCLXCI.), amelyet a többi, ugyancsak hibásan írt évszám követ (892: DCCCLXII, 893: DCCCLXCIII, 894: DCCCLXCIII, 895: DCCCLXCV, 896: DCCCLXVI, 897: DCCCLXVII, 898: DCCCLXVIII, 899: DCCCLXVIII). Bresslau ezeket a hibás évszámokat javítva közölte,³⁷ Klebel pedig arab számos átírást alkalmazott a forrásközlésben, nem jelölve az eredeti évszámok hibás írásmódját.³⁸ Az utolsó négy évszám írásképe valójában hibátlan, ugyanis számértékük írásmódja megfelelő (866: DCCCLXVI, 867: DCCCLXVII, 868: DCCCLXVIII, 869: DCCCLXVIII), a hibájuk abban rejlik, hogy a 895. és a 900. év közé illeszkednek a forrás szövegében, így anakronisztikusak az évkönyv kronológiai rendjében.³⁹

A forrás 899. évi számsorát a kritikai kiadásban Bresslau DCCCLXVIII-ről DCCCXCVIII-ra javította, a hozzá kapcsolódó feljegyzés: „*Arnolfus rex obiit. Ludovicus filius eius rex factus est.*” „*Arnulf király meghalt. Lajos, az ő fia lett a király.*”⁴⁰

A 900-tól 906-ig terjedő évszámokhoz nem illeszkedik feljegyzés, tehát az évkönyv írója nem rendelkezett adatokkal erről a hét évről.⁴¹ Az évkönyv 907. évi bejegyzése említi a *Brezalauspurc* melletti csatát, amely után 956-ig folyamatosak a feljegyzések, bár néhány éves hiátusok itt is találhatók.⁴²

A fentiekben látható volt, hogy az *Annales Iuvavenses maximi* a 880-as és 890-es évekre vonatkozó része számos kronológiai bizonytalanságot, hibát hordoz, amelyek egy része az

³⁵ Brinckmeier, Eduard: *Praktisches Handbuch der historischen Chronologie aller Zeiten und Völker besonders des Mittelalters*. Berlin, 1882. Graz, 1973. 277–278.; Weiszhar Attila–Weiszhar Balázs: *Német királyok* i. m. 21–25.

³⁶ Mss. *Chronica* (ab anno Chr. 725 ad annum 956) in: Admont, Benediktinerstift, Cod. 718, Isidorus Hispalensis, *Chronica* (ab anno Chr. 725 ad annum 956), Hugo de Sancto Victore, f. 31. r. Vö. Die ältere Salzburger Annalistik, *Annales Iuvavenses maximi*, <https://www.1133.at/document/view/id/1079#1> (2017.08.14.). Klebel, Ernst: *Eine neu aufgefundene Salzburger* i. m. 37.

³⁷ *Annales ex Annalibus Iuvavensibus Antiquis excerpti, Continuatio altera Annalium Iuvavensium maximorum* edidit H. Bresslau in: *Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum* tomi XXX., pars II. Lipsiae, 1934. 742. g. jegyz.

³⁸ E. Klebel: *Eine neu aufgefundene Salzburger* i. m. 37.

³⁹ Mss. *Chronica* (ab anno Chr. 725 ad annum 956) in: Admont, Benediktinerstift, Cod. 718, Isidorus Hispalensis, *Chronica* (ab anno Chr. 725 ad annum 956), Hugo de Sancto Victore, f. 31. v.

⁴⁰ *Annales ex Annalibus Iuvavensibus Antiquis excerpti, Continuatio altera Annalium Iuvavensium maximorum*, i. m. 742.

⁴¹ Klebel, Ernst: *Eine neu aufgefundene* i. m. 37. *Annales ex Annalibus Iuvavensibus Antiquis excerpti, Continuatio altera Annalium Iuvavensium maximorum* i. m. 742.

⁴² Klebel, Ernst: *Eine neu aufgefundene* i. m. 37–38.

évszámok elírásában, javításában nyilvánul meg, másik része pedig ténybeli tévedések következménye. Szintén figyelmet érdemel az évkönyv íróját sújtó adathiány, amely az üresen hagyott évek számában is megmutatkozik. Különösen lényeges, hogy az évkönyv szerkesztése során 880-tól, Karlomann halálától Arnulf haláláig (899), majd ezt követően még több évig, a *Brezalauspurc* melletti csatáig (907) nem álltak az író rendelkezésére pontos adatok.

Az évkönyv fent jelzett kronológiai hibái közül a kéziratban látható javítások, vélhetően a vizes feloldások és átírások a jelenleg rendelkezésre álló kézirat írása során a 12. században keletkeztek. A rosszul, illetve anakronisztikus rendben leírt évszámok vélhetően ugyanakkor keletkeztek, itt a 891-től 899-ig terjedő évkör hibáira lehet gondolni.

Ezzel szemben az üres, feljegyzéssel ki nem töltött évek jelentős száma azt jelzi, hogy a 9. század végének évkönyvíróját érintette adathiány, tehát már a korabeli feljegyzések is erősen hiányosak lehettek. III. (Ifjabb) Lajos halálának és Arnulf trónra lépése évének (887) összekapcsolása, Vastag Károly személyének és uralkodásának figyelmen kívül hagyása azt jelzi, hogy az évkönyv szerkesztője nem kortársa volt az eseményeknek, hanem későbbi feljegyzője. Ebből adódhat az információk pontatlansága.

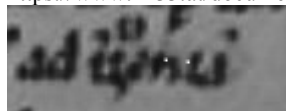
A 878. évtől a 890-es évekig terjedő időszak napfogyatkozásai

Felmerül a kérdés, hogyha az *Annales Iuvavenses maximi* kronológiája a 880-as és 890-es évekre ennyire bizonytalan, mennyire tekinthető megbízhatónak a 881. évi *ungari* és *cowari* támadásra vonatkozó értesülésének időpontja. Ennek megítéléséhez szükséges a 881. évi feljegyzés alapos tanulmányozása.

„DCCCLXXXI. Sol obscuratus est a tertia usque ad sextam horam. Primum bellum cum Ungaris ad Weniam. Secundum bellum cum Cowaris ad Culmite.” „881. A nap elsötétült a harmadik órától a hatodik óráig. Az első csata az *ungarival* *Wenia*-nál volt, a második a *cowarival* *Culmite*-nél.”⁴³ Az eredeti íráskép a *Weniam* (Bécs) szó esetében bizonytalan olvasatú,⁴⁴ ennek vizsgálata önálló tanulmányt igényel. Amint fentebb látható volt, a kutatásban elfogadott, hogy a nap elhalványodása, lényegében a napfogyatkozás, időben összekapcsolható az *ungari* és *cowari* csapatok támadásával, és mindkét eseményre 881-ben került sor. Klebel megállapította, hogy 881-ben két napfogyatkozás is volt, március 4-én és augusztus 28-án, szerinte Ifjabb Lajos 881-ben hozzávetőlegesen júliustól októberig Bajorországban tartózkodott, a csaták júniusra és júliusra eshettek.⁴⁵ Klebel megállapításának

⁴³ Klebel, Ernst: Eine neuaufgefundene i. m. 37. Annales ex Annalibus Iuvavensibus Antiquis excerpti, Continuatio altera Annalium Iuvavensium maximorum i. m. 742. Salzburgi Évkönyv. i. m. 209–210.

⁴⁴ Mss. Chronica (ab anno Chr. 725 ad annum 956) in: Admont, Benediktinerstift, Cod. 718, Isidorus Hispalensis, Chronica (ab anno Chr. 725 ad annum 956), Hugo de Sancto Victore, f. 31. r. Vö. Die ältere Salzburger Annalistik, Annales Iuvavenses maximi, <https://www.1133.at/document/view/id/1079#1> (2017.08.14.) (ad Weniam).

⁴⁵ A 881. augusztus 28-án bekövetkezett napfogyatkozást már Eduard Brinckmeier 1882-ben megjelent kronológiai táblázatai is tartalmazták. Brinckmeier, Eduard: Praktisches Handbuch i. m. 476.; Klebel, Ernst: Eine neuaufgefundene i. m. 49–50., 112. jegyz.

megfelelően csak az augusztus 28-i napfogyatkozásból lehet kiindulni, ugyanis a március 4-i napfogyatkozás idején Európában éjszaka volt, a fogyatkozás a Föld túlsó felén, Ausztrália területén történt, tehát frank földről nem lehetett látni.⁴⁶ Vajay Szabolcs, eltérve Klebel véleményétől, a két ütközet idejét a napfogyatkozást (881. augusztus 28.) követő őszi időszakra tette.⁴⁷ Tóth Sándor László is jelentőséget tulajdonított a napfogyatkozásnak a két ütközet datálásában, ez alapján augusztusra vagy szeptemberre tette a csatározások idejét.⁴⁸

Kérdéses, hogy az *Annales Iuvavenses maximi* helyesen tartalmazta-e a napfogyatkozás adatait és időpontját. Ezzel kapcsolatban gyanút keltő, hogy a 881. évi napfogyatkozásról egyetlen más forrás sem adott hírt, még a Fuldai Évkönyvek sem említették, pedig a korszak legmegbízhatóbb forrásai közé sorolhatók, ugyanakkor a 878. évi napfogyatkozásról több korabeli forrás is beszámolt. A Fuldai Évkönyvek 878. évi feljegyzésében olvasható, hogy november Kalendájának negyedik napján kilenc óra után a nap úgy elsötétült (*obscuratus est*), hogy a csillagok az égen megjelentek.⁴⁹ Az *Annales Vedastini* 878. évi bejegyzése is megemlíti ezt a napfogyatkozást, amelyet bizonytalan napi dátummal október hónapnak majdnem a közepére tett, az idejét pedig a nap 8. órájában határozta meg, ami mai időszámításunk szerint hozzávetőlegesen délután 2 óra (14.00) körül lehetett. A kritikai szövegkiadás ezt némileg módosította november Kalendájának 4. napjára (október 29-re) határozva meg a napfogyatkozás dátumát.⁵⁰ Regino krónikája szintén megemlíti a 878. október 29-i napfogyatkozást, amelynek idejét a 9. óra körül határozta meg (*circa horam nonam*), ami mai időszámításunk szerint délután 3 óra (15.00) körül lehetett.⁵¹ A 878. évi napfogyatkozás további évkönyvekben is szerepelt, például megemlíti az *Annales Corbeienses*,⁵² az *Annales Weingartenses* még a napfogyatkozás dátumát is tartalmazta (november Kalendájának 4. napja: október 29.),⁵³ és az *Annales Augienses* szintén ezt a dátumot említette.⁵⁴

Mi a magyarázata annak, hogy a 881. évi napfogyatkozást csak az *Annales Iuvavenses maximi* említi? A válaszhoz Fred Espenak kutatási eredményei vezetnek el, aki 2014-ben

⁴⁶ Klebel, Ernst: Eine neu aufgefundenene i. m. 49–50., 112. jegyz.; Espenak, Fred–Meus, Jean: Five Millennium Canon of Solar Eclipses. <https://eclipse.gsfc.nasa.gov/5MCSE/5MCSE-Maps-07.pdf>, maps 301 to 350 (+0525 to +0945), Plate 343, 0881 Mar 04 (2017.08.13.).

<https://eclipse.gsfc.nasa.gov/SEsearch/SEsearchmap.php?Ecl=08810304> (2017.08.27.).

⁴⁷ Vajay, Szabolcs: Der Eintritt i. m. 15. 23. jegyz.

⁴⁸ Tóth Sándor László: A magyar törzsszövetség i. m. 119.

⁴⁹ *Annales Fuldenses* (*Annalium Fuldensium pars tertia*) i. m. 392.

⁵⁰ *Annales Vedastini* i. m. 517. d. jegyz.

⁵¹ *Reginonis Chronicon* i. m. 590.

⁵² *Annales Corbeienses* i. m. 3. *Annales Weingartenses*. Ed. Georgius Heinricus Pertz. In: *Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum*. Scriptorum tomus I. Hannover 1826, Stuttgart 1976. 66.; *Annales Augienses B. Pars secunda, Genuina* in: *Monumenta Germaniae Historica*, ed. Georgius Heinricus Pertz, Scriptorum tomus I. Hannover 1826, Stuttgart, 1976. 68.

⁵³ *Annales Weingartenses*. Ed. Georgius Heinricus Pertz. In: *Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum*. Scriptorum tomus I. Hannover 1826, Stuttgart 1976. 66.

⁵⁴ *Annales Augienses*. Ed. Georgius Heinricus Pertz. In: *Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum*. Scriptorum tomus I. Hannover 1826, Stuttgart 1976. 68.

tette közzé az elmúlt öt évezred napfogyatkozásait tartalmazó katalógusát,⁵⁵ amelyhez kapcsolódóan ugyancsak Fred Espenak és Jean Meeus publikálta a napfogyatkozások térkép-vázlatait.⁵⁶

A 881. augusztus 28-án bekövetkezett napfogyatkozás térkép-vázlatából kiderül, hogy a napfogyatkozás ösvénye Észak-Afrikában a Szahara déli részén vonult át, majd Nyugat-Szahara térségében lépett az Atlanti-óceán fölé, és ott volt a legjobban látható. A napfogyatkozás sávja végighaladt az Atlanti-óceánon és elérte Észak-Amerika keleti partjait.⁵⁷ Ebből az következik, hogy Európából, főként Közép-Európából aligha volt látható. Itt érdemes megjegyezni, Brinckmeier 1882-ben kiadott kronológiája még nem tartalmazta a napfogyatkozások földfelszíni ösvényét, csak az időpontjukat.⁵⁸ Ponori Thewrewk Aurél és Bartha Lajos felhívta a figyelmet arra, hogy a 881. évi napfogyatkozás Salzburgból nézve kismértékű volt, a fogyatkozás idején legfeljebb 27%-os, ennek ellenére egy ilyen kismértékű napfogyatkozást mégis észrevettek. Ugyanakkor Ponori Thewrewk és Bartha az egész jelenség időtartamát salzburgi helyi idő szerint 14^h 46^m-tól 16^h 36^m-ig határozta meg, és úgy egyeztetette a Salzburgi Évkönyv adatával, hogy déltől számítva a harmadik órától a hatodik óráig, pontosabban ötödik óráig határozta meg a fogyatkozás idejét,⁵⁹ de ez nem egyezik a 881. évi napfogyatkozás salzburgi feljegyzésével, amint alább látható lesz.

A 881. augusztus 28-án bekövetkezett napfogyatkozás az *Annales Iuvavenses maximi* alapján: „*A nap elsötétült a harmadik órától a hatodik óráig.*” Ez mai időszámításunk szerint délelőtt kilenc óra és déli tizenkettő között lehetett salzburgi helyi idő szerint, ugyanis a középkorban a nappal első órája, napfelkeltekor, augusztus végén reggel hat körül kezdődött, tehát a harmadik óra mai időszámítás szerint délelőtt kilenc órára esett, a középkori nappali hatodik óra pedig a mai déli tizenkettőnek felelt meg. Ugyanakkor Espenak és Meeuse számítógépes számítási eredményei szerint a 881. augusztus 28-i napfogyatkozás kezdő és befejező időpontja Salzburg földrajzi helyzetéből nézve 13.59 perc és 15.48 perc között volt UT (Universal Time) szerint,⁶⁰ ami salzburgi helyi időre átszámítva lényegében egyezik Ponori Thewrewk és Bartha adataival,⁶¹ ha a fogyatkozás egyáltalán látszott. Ezek a modern számítási adatok tehát lényeges eltérést mutatnak az *Annales Iuvavenses maximi* által említett harmadik órától hatodik óráig (mai idő szerint reggel 9.00 órától déli 12.00 óráig) terjedő napfogyatkozási időtartamtól. Tehát a Salzburgi Évkönyvek és a modern csillagászati számítások adatai nem egyeznek a napfogyatkozás órájára vonatkozóan.

⁵⁵ Espenak, Fred–Meeus, Jean: Five Millenium Canon of Solar Eclipses: -1999 to + 3000. <http://eclipsewise.com/solar/SEpubs/5MCSE.html> (2017.08.13.)

⁵⁶ Espenak, Fred–Meeus, Jean: Five Millenium Canon of Solar Eclipses.

<https://eclipse.gsfc.nasa.gov/5MCSE/5MCSE-Maps-07.pdf> (2017.08.13.)

⁵⁷ Espenak, Fred–Meeus, Jean: Five Millennium Canon of Solar Eclipses: -1999 to +3000 i. m. NASA Technical Publication TP-2006-214141. <https://eclipse.gsfc.nasa.gov/5MCSE/5MCSE-Maps-07.pdf>, maps 301 to 350 (+0525 to +0945), Plate 343, 0881 Aug 28, 2017.08.13. 10.00. <https://eclipse.gsfc.nasa.gov/SEsearch/SEsearchmap.php?Ecl=08810828> (2017.08.27.)

⁵⁸ Brinckmeier, Eduard: Praktisches Handbuch i. m. 476.

⁵⁹ Ponori Thewrewk Aurél–Bartha Lajos: „Magyar” napfogyatkozások. In: Meteor csillagászati évkönyv 1999. Bp., 1998. 211–212.

⁶⁰ National Aeronautics and Space Administration. NASA Eclipse Web Site. Total Solar Eclipse of 881 August 28. <https://eclipse.gsfc.nasa.gov/SEsearch/SEsearchmap.php?Ecl=08810828> (2017.08.27.)

⁶¹ Ponori Thewrewk Aurél–Bartha Lajos: „Magyar” napfogyatkozások i. m. 211–212.

Ennek ellenére megoldást kíván az a kérdés, hogy miként kerülhetett egy ilyen fontos jelenség az *Annales Iuvavenses maximi* lapjaira, ha kétséges, hogy látták és még pontatlanul is jegyezték le. Erre a választ a 881. augusztus 28-i napfogyatkozás kezdetének és végének órái adják meg.

A 9. századi napfogyatkozások táblázatainak és térképeinek vizsgálata alapján megállapíthatóvá vált, hogy a 9. század végi napfogyatkozások közül, a modern számítások szerint a 891. augusztus 8-án bekövetkezett napfogyatkozás Salzburgból nézve 7.49 perckor kezdődött és 10.53 perckor ért véget.⁶² Ez az időtartam közelít az *Annales Iuvavenses maximi* által megadott időtartamhoz, amely szerint a napfogyatkozás 881-ben a harmadik órától, vagyis mai időnk szerint reggel kilenctől a hatodik óráig, tehát mai időszámításunk szerint déli tizenkét óráig tartott. A közelítő időpontból úgy lesz egyező időpont, ha figyelembe vesszük, hogy a középkorban mindig helyi időben számoltak, vagyis Salzburg környékén volt három óra (délelőtt 9.00), amikor a napfogyatkozás bekövetkezett, és hat óra (12.00), amikor véget ért. Ám Fred Espenak és Jean Meeus UT-ben (Universal Time) adta meg a napfogyatkozás adatait, amely a greenwichi középideő beosztásán alapul. Greenwich és Salzburg között csaknem egy óra (hozzávetőlegesen 48 perc) eltérés van, tehát Salzburg környékén a helyi idő szerint valóban a harmadik óra, vagyis délelőtt 9.00 körül sötétülhetett el a Nap, mivel Espenak UT-ben meghatározott időpontjához (7.49) hozzá kell adni csaknem egy órát, hogy a salzburgi helyi időt megkapjuk. A napfogyatkozás vége pedig valóban a salzburgi helyi idő szerint a hatodik órában volt, vagyis 12.00 körül, ugyanis Espenak ugyancsak UT-ben meghatározott időpontjához (10.53) ismét hozzá kell számítani majdnem egy órát, hogy megkapjuk a salzburgi helyi időt, amikor a napfogyatkozás az *Annales Iuvavenses maximi* szerint is befejeződött.

Ezt a számítást erősíti, hogy a 891. évi napfogyatkozás sávja látható volt Közép-Európa területén,⁶³ ellentétben a már említett 881. augusztus 28-i napfogyatkozással, amelynek sávja Dél- és Nyugat-Szahara, majd pedig az Atlanti óceán felett haladt.

Összegzésként megállapítható, hogy az *Annales Iuvavenses maximi* kronológiája számos ponton bizonytalan a 880-as és 890-es évek vonatkozásában, javítások, anakronisztikus számsorok, III. (Ifjabb) Lajos halálának és Arnulf trónra lépése évének (887) összekapcsolása, Vastag Károly uralkodásának kihagyása jelzik a bizonytalan időrendet. A 881. évi napfogyatkozást az *Annales Iuvavenses maximi*n kívül egyetlen korabeli forrás sem említette, ugyanakkor órájának időpontja lényegében a 891. évi napfogyatkozás órájával egyezik. Ezek alapján adódik a következtetés, hogy az *Annales Iuvavenses maximi* szerkesztője a 891. augusztus 8-án történt napfogyatkozást utólag tévesen a 881. évhez írta le az évkönyv későbbi összeállítása során, miközben a napfogyatkozás kezdetét és végét jelző órákat pontosan jegyezte fel. Az órák pontos feljegyzése bizonyító erővel rendelkezik. A 881. évi napfogyatkozás aligha volt látható frank területekről, sőt egyetlen korabeli forrás sem említi, ezzel szemben a 891. évi napfogyatkozás jól látszott frank területeken, amit

⁶² Espenak, Fred: Google Eclipse Map Page Annular Solar Eclipse of 0891 Aug 08. <http://eclipsewise.com/solar/SEgmap/0801-0900/SE0891Aug08Agmap.html> (2017.08.27.)

⁶³ Espenak, Fred: EclipseWise – World Atlas of Solar Eclipse Paths. Google Eclipse Map Page. Annual Solar Eclipse of 0891 Aug 08. <http://eclipsewise.com/solar/SEgmap/0801-0900/SE0891Aug08Agmap.html>; Espenak, Fred–Meeus, Jean: Five Millennium Canon of Solar Eclipses, maps 301 to 350 (+0525 to +0945) <https://eclipse.gsfc.nasa.gov/5MCSE/5MCSE-Maps-07.pdf>, Pate 344 0891 Aug 08. (2017.08.13. 10.00.)

több évkönyv feljegyzése is bizonyít. Az *Annales Alamannici* és az *Annales Laubacensium* 891. évi adatai megemlítik, hogy ebben az évben napfogyatkozás volt, bár annak kezdetére és végére nem utaltak.⁶⁴ Az *Annales Corbeienses* a 878. évi és a 891. évi napfogyatkozást is megemlítette, de a 881. éviről nem szólt.⁶⁵ A 891. évi napfogyatkozást bizánci források is feljegyezték, Simeon bolgár fejedelem is megemlítette Leo Choreosphactes bizánci követnek írt egyik levelében.⁶⁶ Simeon Logothetész krónikája tartalmazza a napfogyatkozás említését, amelynek pontos dátumát Jenkins 891. augusztus 8-ra tette, megemlítve, hogy a pontos dátumot a kortárs források között csak a Synaxarion tartalmazta.⁶⁷

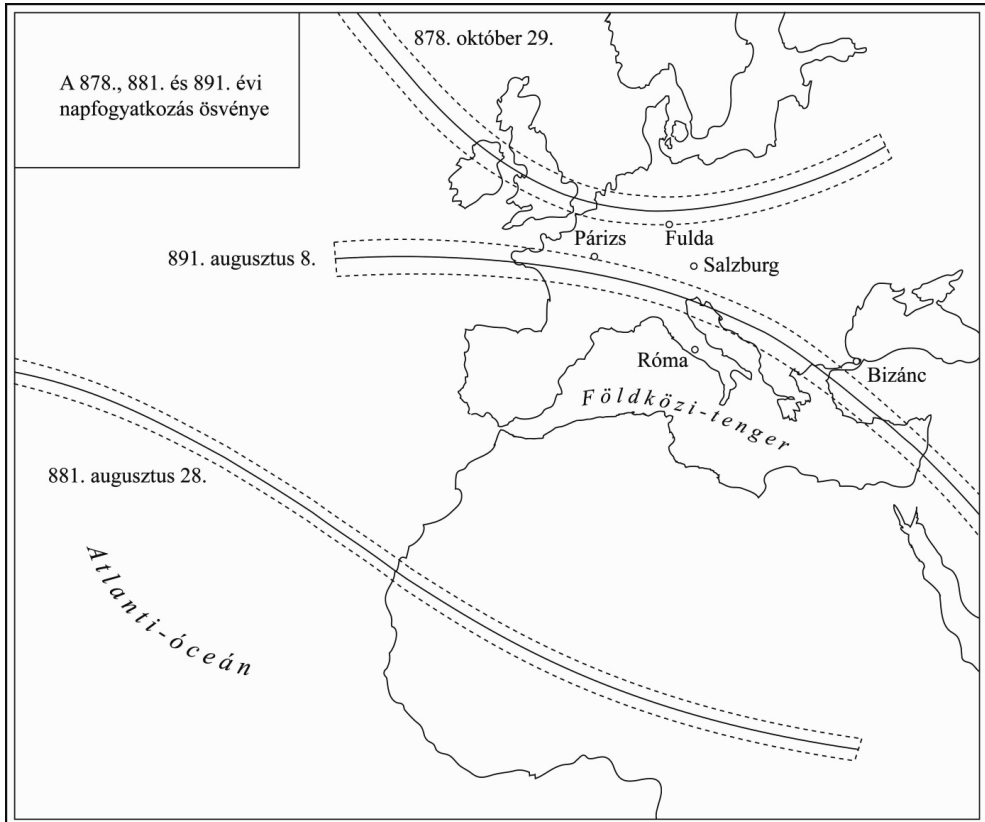
Mindezek után adódik a következtetés, hogy a 881. évi *ungari* és *cowari* csapatok támadása valójában 891 augusztusában történt.

⁶⁴ *Annales Alamannici* (VI. *Annalium alamannicorum continuatio Sanganlenses tertia*, codices Modoniensis et Veronensi; III. *Annales Laubacenses pars tertia*.) i. m. 52.

⁶⁵ *Annales Corbeienses* i. m. 3.

⁶⁶ Letters of the Bulgarian Prince Simeon to magister Leo Choerosphactes, Byzantine imperial envoy, 895–896. In: *The Voices of Medieval Bulgaria, Seventh-Fifteenth Century*. Szerk. Kiril Petkov. Leiden–Boston, 2008. 47.

⁶⁷ Jenkins, Romilly J. H.: *The Chronological Accuracy of the „Logothete” for the Years A. D. 867–913*. *Dumbarton Oaks*, 1965. 104. Köszönetemet fejezem ki Balogh Lászlónak, aki felhívta figyelmemet Simeon Logothetész krónikájára és annak szakirodalmára.

Forrás: 878. okt. 29.: National Aeronautics and Space Administration. NASA Eclipse Web Site. Total Solar Eclipse of October 29. <https://eclipse.gsfc.nasa.gov/SEsearch/SEsearchmap.php?Ecl=08781029>.
 Espenak, Fred: EclipseWise – World Atlas of Solar Eclipse Paths, Google Eclipse Map Page. Total Solar Eclipse of 0878 Oct 29. <https://eclipsewise.com/solar/SEgmap/0801-0900/SE0878Oct29Tgmap.html> (2018.09.24.)
 881. aug. 28.: Espenak, Fred: Google Eclipse Map Page. Annual Solar Eclipse of 0881 Aug 28. <http://eclipsewise.com/solar/SEgmap/0801-0900/SE0881Aug28Agmap.html> (2018.09.24.).
 891. aug. 8.: Espenak, Fred: Google Eclipse Map Page Annular Solar Eclipse of 0891 Aug 08. <http://eclipsewise.com/solar/SEgmap/0801-0900/SE0891Aug08Agmap.html>
 Total and Annual Solar Eclipse Paths: 0881-0900
<https://eclipse.gsfc.nasa.gov/SEatlas/SEatlas1/SEatlas0881.GIF> (2018.09.24.)